

ZDZISŁAW KAZANOWSKI

Postawy wobec integracji społecznej osób z niepełnosprawnością w kontekście zmiany pokoleniowej

Attitudes Towards the Social Integration of People with Disabilities in the Context of Generational Change

Doktor habilitowany, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Instytut Pedagogiki, Zakład Socjopedagogiki Specjalnej, Polska

Streszczenie

Artykuł prezentuje wyniki analizy akceptacji osób z niepełnosprawnością. W badaniach uczestniczyło 313 osób reprezentujących trzy grupy pokoleniowe. Wyniki badań ujawniły istotną rolę przynależności do grupy pokoleniowej w deklarowaniu akceptacji osób z niepełnosprawnością.

Słowa kluczowe: akceptacja osób z niepełnosprawnością, pokolenie, postawa

Abstract

The article presents the results of the analysis related to the social acceptance of people with disabilities. A total of 313 people, representing three generational groups, participated in the study. The research results revealed the important role of belonging to a generational group when declaring acceptance of people with disabilities.

Keywords: acceptance of people with disabilities, generation, attitude

Wstęp

Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2002 r. pozwoliły ustalić, iż liczba osób niepełnosprawnych w Polsce stanowiła 14,3% ludności. Natomiast w 2011 r. zmniejszyła się do 12,2% (www.niepełnosprawni.gov.pl). Spadek liczby osób niepełnosprawnych potwierdzają także Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) prowadzone przez GUS (*Informacja Rządu Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 4). Podany przykład dobrze ilustruje społeczną genezę niepełnosprawności, gdyż dokładniejsza analiza pozwala stwierdzić, że zmiana ta jest głównie rezultatem zmniejszenia liczby tzw. osób niepełnosprawnych prawnie. Można więc stwierdzić, że na przestrzeni lat 2002–2011 zmniejszyła się jedynie liczba osób, które są formalnie uznawane za niepełnosprawne. Definiowanie niepeł-

nosprawności z perspektywy modelu społecznego jest jednak bardziej skomplikowane i nie opiera się wyłącznie na rozwiązaniach legislacyjnych. Charakterystyczne dla tego ujęcia jest posługiwanie się pojęciem *sytuacja* określającym sumę wielu różnych okoliczności warunkujących szanse na przewyżczenie ograniczeń rozwojowych (por. Kirenko, 2007, s. 18). Istotnym elementem tak rozumianej sytuacji jest akceptacja ze strony otoczenia społecznego. Jak zauważają Parchomiuk i Byra (2006, s. 62), „w wytworzeniu poczucia własnej wartości i pozytywnej oceny siebie bierze udział m.in. otoczenie społeczne, w kontekście którego wzrasta i żyje osoba niepełnosprawna. Postawy pełnosprawnych wobec osób z ograniczoną sprawnością, towarzyszące im sądy i przekonania kształtują poziom i rodzaj samooceny, a w rezultacie akceptacji siebie osób niepełnosprawnych”.

Wyniki wielu dotychczas przeprowadzonych badań wskazują, iż postawy wobec osób z niepełnosprawnością są negatywne (por. Kazanowski, 2011, s. 120). Na podstawie badań przeprowadzonych przez OBOP w 2002 r. stwierdzić można, że „blisko dwie trzecie społeczeństwa (63%) jest zdania, że w Polsce osoby niepełnosprawne mogą czuć się ludźmi gorszej kategorii” (*Społeczna percepcja niepełnosprawności...*, 2002, s. 3). Natomiast w badaniach przeprowadzonych przez OBOP w 2007 r., 48% ankietowanych uważała, że większość polskiego społeczeństwa źle odnosi się do osób z niepełnosprawnością (*Postawy wobec osób niepełnosprawnych...*, 2007, s. 4) (w badaniach przeprowadzonych w roku 2000 odsetek ten wynosił 47%, a w 2017 r. zmniejszył się do 35% - *Postawy wobec osób niepełnosprawnych...*, 2000, s. 5; *Niepełnosprawni wśród nas*, 2017, s. 9). W analizach przeprowadzonych przez Wolińską (2015, s. 57) okazało się, że brak akceptacji społecznej osób z niepełnosprawnością był jednym ważniejszych elementów wizerunku osoby z niepełnosprawnością. Podobnie w badaniach Boryszewskiego (2007, s. 33) to właśnie „brak akceptacji i nietolerancja” obok „barier architektonicznych” stanowi największe utrudnienie dla osób z niepełnosprawnością.

Zauważono również, iż wiek jest zmienną, która powinna być brana pod uwagę w badaniach nad skłonnością „do stereotypizacji, deklarowanym dystansowaniem się i tendencją do wyboru zachowań dyskryminacyjnych” (Majerek, 2005, s. 57), a więc zjawisk, które są ściśle powiązane z akceptacją i mogą być uznawane za jej przejawy. Skłonność do stereotypizacji osób z niepełnosprawnością występuje już u uczniów uczęszczających do klas początkowych szkoły podstawowej (Chimicz, 2017, s. 156). Na wiek jako zmienną różnicującą postawy wobec osób z niepełnosprawnością wskazuje także Yucker (1994, za: Waszczak 2000, s. 96).

Założenia badań

Celem badań było ujawnienie różnic w zakresie akceptowania osób z niepełnosprawnością między osobami badanymi należącymi do trzech różnych grup pokoleniowych. Chodzi więc też o zmianę (jak w przypadku wspomnianego na wstępie współczynnika niepełnosprawności), ale wynikającą z ewolucji

ustosunkowania do niepełnosprawności, która może być także związana ze zmianami legislacyjnymi. Problem badań sformułowano w postaci pytania: Jakie różnice w akceptowaniu osób z niepełnosprawnością występują między osobami zaliczanymi do różnych grup wiekowych? W badaniach wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego oraz technikę ankiety. Kwestionariusz ankiety składał się z Kwestionariusza Aprobata Społecznej, Skali Akceptacji Osób z Niepełnosprawnością i Informacji na temat osób uczestniczących w badaniu.

Skala Akceptacji Osób z Niepełnosprawnością zawiera 27 twierdzeń, a w jej strukturze wewnętrznej wyodrębniono trzy czynniki:

- Czynniki 1: akceptowanie wsparcia udzielanego osobom z niepełnosprawnością,
- Czynniki 2: akceptowanie włączania osób z niepełnosprawnością do instytucji życia społecznego,
- Czynniki 3: akceptowanie kompetencji osób z niepełnosprawnością do funkcjonowania w rolach społecznych.

Skala ta przeszła pomyślnie procedury walidacyjne, uzyskując satysfakcjonujące wskaźniki rzetelności dla poszczególnych podskal (α Cronbacha odpowiednio dla skali pierwszej: 0,799; drugiej: 0,776; trzeciej: 0,746).

W analizach wykorzystano wyniki badań 97 uczniów liceum (16–18 lat), 110 osób w wieku 31–40 lat i 106 osób po 50. roku życia.

Wyniki badań

W analizie wyników badań porównano deklarowane natężenie akceptacji odnoszącej się do osób z niepełnosprawnością w trzech grupach wiekowych. Uwzględniono również strukturę czynnikową narzędzia, kierując uwagę na trzy obszary badanej zmiennej.

Tabela 1. Międzygrupowe zróżnicowanie akceptacji osób z niepełnosprawnością

Zmienne	Osoby w wieku 16–18 lat (1)		Osoby w wieku 31–40 lat (2)		Osoby w wieku pow. 50 lat (3)		F	p
	M ₁	SD ₁	M ₂	SD ₂	M ₃	SD ₃		
Czynnik 1	3,44	0,56	3,54	0,64	3,69	0,54	4,607	0,011 ¹
Czynnik 2	3,87	0,77	4,09	0,66	3,98	0,66	2,504	0,083
Czynnik 3	3,16	0,56	3,37	0,57	3,36	0,65	4,118	0,017 ²

¹ – różnice istotne statystycznie na podstawie wyników testu RIR Tukeya między grupami 1/3 (0,007); ² – różnice istotne statystycznie na podstawie wyników testu RIR Tukeya między grupami 1/2 (0,027) i 1/3 (0,039).

Źródło: opracowanie własne.

Analiza ujawniła występowanie istotnie statystycznych różnic między badanymi grupami wiekowymi w zakresie deklarowanej akceptacji osób z niepełnosprawnością. Przy czym najbardziej akceptowane jest we wszystkich grupach wiekowych włączanie osób niepełnosprawnością do instytucji społecznych (Czynnik

2: $M_1 = 3,87$; $M_2 = 4,09$ i $M_3 = 3,98$), a z najmniejszą akceptacją spotyka się przekonanie o posiadaniu przez osoby z niepełnosprawnością kompetencji do funkcjonowania w rolach społecznych (Czynnik 3: $M_1 = 3,16$; $M_2 = 3,37$ i $M_3 = 3,36$).

Najniższy poziom akceptacji występuje w grupie licealistów. Uczniowie liceum deklarują zarówno istotnie niższą akceptację dla udzielania wsparcia osobom z niepełnosprawnością (Czynnik 1), jak i uznania ich kompetencji do funkcjonowania w rolach społecznych (Czynnik 3) (tabela 1).

Tabela 2. Zróżnicowanie akceptowania dla wsparcia udzielanego osobom z niepełnosprawnością w badanych grupach wiekowych (w tabeli uwzględniono wyłącznie itemy, w których wystąpiły istotne statystycznie różnice)

Czynnik 1	Osoby w wieku od 16–18 lat (1)		Osoby w wieku od 31–40 lat (2)		Osoby w wieku pow. 50 lat (3)		F	p
	M_1	SD_1	M_2	SD_2	M_3	SD_3		
1. Osoby z niepełnosprawnością tworzą...	3,44	0,97	3,70	1,05	3,88	0,90	5,023	0,007 ¹
5. Osoby z niepełnosprawnością powinny...	3,39	1,08	3,51	1,14	3,80	1,02	3,940	0,020 ²
9. Występy artystyczne osób z niepełno...	3,35	0,96	3,48	0,99	3,69	0,95	3,171	0,043 ³
11. Potrzebne są miejsca, w których można kupić...	3,11	0,96	3,42	1,06	3,60	0,95	6,258	0,002 ⁴

1. Osoby z niepełnosprawnością tworzą wybitne dzieła sztuki; 5. Osoby z niepełnosprawnością powinny mieć pierwszeństwo w dostępie do opieki i pomocy medycznej; 9. Występy artystyczne osób z niepełnosprawnością zmieniają nastawienie społeczeństwa do sztuki; 11. Potrzebne są miejsca, w których można kupić prace artystyczne wykonane przez osoby z niepełnosprawnością; ¹ – różnice istotne statystycznie na podstawie wyników testu RIR Tukeya między grupami 1/3 (0,005); ² – różnice istotne statystycznie na podstawie wyników testu RIR Tukeya między grupami 1/3 (0,019); ³ – różnice istotne statystycznie na podstawie wyników testu RIR Tukeya między grupami 1/3 (0,034); ⁴ – różnice istotne statystycznie na podstawie wyników testu RIR Tukeya między grupami 1/3 (0,001).

Źródło: opracowanie własne.

Jak już stwierdzono wcześniej, osoby badane różniły się pod względem deklarowanej akceptacji dla wsparcia udzielanego osobom z niepełnosprawnością. Najsilniej badane grupy różnicowały przekonania, iż:

- osoby z niepełnosprawnością mogą tworzyć wybitne dzieła sztuki,
- osoby z niepełnosprawnością powinny mieć pierwszeństwo w dostępie do opieki medycznej,
- aktywność artystyczna osób z niepełnosprawnością pozwala zmieniać nastawienia do sztuki,
- dobrze byłoby tworzyć miejsca, w których można kupić prace artystyczne wykonane przez osoby z niepełnosprawnością.

Ujawnione istotne statystycznie różnice w poglądach są efektem porównania wyników uzyskanych przez młodzież licealną z wynikami grupy osób powyżej 50 roku życia. We wszystkich tych sytuacjach najmłodsza badana grupa wiekowa prezentuje istotnie niższy poziom akceptacji.

Tabela 3. Zróznicowanie akceptowania dla włączania osób z niepełnosprawnością do instytucji życia społecznego w badanych grupach wiekowych (w tabeli uwzględniono wyłącznie itemy, w których wystąpiły istotne statystycznie różnice)

Czynnik 2	Osoby w wieku od–18 lat (1)		Osoby w wieku od–40 lat (2)		Osoby w wieku pow. 50 lat (3)		F	p
	M ₁	SD ₁	M ₂	SD ₂	M ₃	SD ₃		
2. Osoby z niep. (...) do edukacji w sz. ogóln...	3,70	1,08	4,05	1,03	3,95	0,94	3,124	0,045 ¹
7. Os. niep. ogranicz. (...) dostęp do św. op. med.	3,24	1,15	3,86	0,98	3,52	1,15	8,531	0,000 ²

2. Osoby z niepełnosprawnością powinny korzystać z pełnego prawa do edukacji w szkołach ogólnodostępnych; 7. Osoby niepełnosprawne ograniczają dostęp innym osobom do świadczeń opieki medycznej; ¹ – różnice istotne statystycznie na podstawie wyników testu RIR Tukeya między grupami 1/2 (0,040); ² – różnice istotne statystycznie na podstawie wyników testu RIR Tukeya między grupami 1/2 (0,000).

Źródło: opracowanie własne.

W kolejnym obszarze akceptacji istotne statystycznie różnice wystąpiły między badanymi licealistami i osobami w wieku 31–40 lat. Największa rozbieżność poglądów dotyczyła przekonania o prawie osób z niepełnosprawnością do funkcjonowania w roli ucznia szkoły ogólnodostępnej ($p = 0,040$) oraz przekonania o ograniczaniu możliwości korzystania z opieki medycznej innym pacjentom przez osoby z niepełnosprawnością ($p = 0,000$). Włączanie osób z niepełnosprawnością w tych obszarach życia społecznego jest bardziej negatywnie oceniane przez młodzież w wieku 16–18 lat niż przez osoby w wieku 31–40 lat.

Tabela 4. Zróznicowanie akceptowania kompetencji osób z niepełnosprawnością do funkcjonowania w rolach społecznych w badanych grupach wiekowych (w tabeli uwzględniono wyłącznie itemy, w których wystąpiły istotne statystycznie różnice)

Czynnik 3	Osoby w wieku od 16–18 lat (1)		Osoby w wieku od 31–40 lat (2)		Osoby w wieku pow. 50 lat (3)		F	p
	M ₁	SD ₁	M ₂	SD ₂	M ₃	SD ₃		
2. Rodzic z niep. (...) warunki wych. (...)	2,91	1,11	3,43	1,24	3,25	1,19	5,066	0,007 ¹
9. (...) są mniej wydajnymi pracownikami (...)	3,07	1,08	3,46	1,15	3,33	1,12	3,215	0,041 ²

2. Rodzic z niepełnosprawnością jest w stanie zapewnić swojemu dziecku takie same warunki wychowania jak rodzic pełnosprawny; 9. Osoby z niepełnosprawnością są mniej wydajnymi pracownikami niż osoby pełnosprawne; ¹ – różnice istotne statystycznie na podstawie wyników testu RIR Tukeya między grupami 1/2 (0,005); ² – różnice istotne statystycznie na podstawie wyników testu RIR Tukeya między grupami 1/2 (0,033).

Źródło: opracowanie własne.

Porównywano również akceptowanie posiadania przez osoby z niepełnosprawnością kompetencji do funkcjonowania w rolach społecznych. Tak jak w poprzedniej analizie, stwierdzono występowanie istotnych statystycznych róż-

nic między najmłodszą badaną grupą pokoleniową a osobami w wieku 31–40 lat. Okazało się, że badana młodzież bardziej negatywnie ocenia kompetencje osób z niepełnosprawnością do realizacji roli rodzicielskiej ($p = 0,005$) oraz roli zawodowej ($p = 0,033$) niż środkowa grupa wiekowa.

Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, iż najmłodsza badana grupa wiekowa deklaruje bardziej negatywne stanowisko wobec kwestii akceptacji osób z niepełnosprawnością jako pełnoprawnych uczestników życia społecznego niż pozostali uczestnicy badania. Dotyczy to zarówno akceptacji prawa do udzielania tym osobom wsparcia w pokonywaniu ograniczeń i rozwijania możliwości, jak i kwestionowania ich kompetencji do funkcjonowania w rolach społecznych oraz (w mniejszym zakresie) akceptowania dostępu do niektórych instytucji społecznych. Wyniki badań nie potwierdzają tezy, iż młodsze pokolenie bardziej pozytywnie odnosi się do problemów związanych z niepełnosprawnością niż pokolenia starsze. Takie rezultaty badań uzasadniają potrzebę stosowania w szkołach dobrze opracowanych programów wychowawczych ukierunkowanych na zmianę postrzegania możliwości i roli osób z niepełnosprawnością w życiu społecznym.

Literatura

- Boryszewski, P. (2007). *Niepełnosprawni w opinii społeczności lokalnych na przykładzie 10 wybranych gmin w Polsce*. Warszawa: Wyd. APS.
- Chimicz, D. (2017). Postrzeganie osób z niepełnosprawnością przez uczniów szkoły podstawowej. Przemiany w rezultacie oddziaływań edukacyjnych. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, XXXVI(2), 149–169.
- Informacja Rządu Rzeczypospolitej Polskiej o działaniach podejmowanych w 2013 r. na rzecz realizacji postanowień uchwały Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z 1.07.1997 – Karta Praw Osób Niepełnosprawnych.
- Kazanowski, Z. (2011). *Przemiany pokoleniowe postaw wobec osób upośledzonych umysłowo*. Lublin: Wyd. UMCS.
- Kirenko, J. (2007). *Indywidualna i społeczna percepcja niepełnosprawności*. Lublin: Wyd. UMCS.
- Majerek, B. (2005). *Młodzież wobec innych*. Kraków: Wyd. AP.
- Niepełnosprawni wśród nas. Komunikat z badań* (2017). Warszawa: CBOS.
- Parchomiuk, M., Byra, S. (2006). Akceptacja siebie i innych a wsparcie społeczne studentek niepełnosprawnych. *Pedagogika Społeczna*, 1, 65–76.
- Postawy wobec osób niepełnosprawnych. Komunikat z badań*. (2000). Warszawa: CBOS.
- Postawy wobec osób niepełnosprawnych. Komunikat z badań*. (2007). Warszawa: CBOS.
- Społeczna percepcja niepełnosprawności i niepełnosprawnych w Polsce*. Komunikat z badania zrealizowanego na zlecenie IMPEL S.A. (2002). Warszawa: TNS OBOP.
- Waszczak, S. (2000). Stosunek społeczeństwa do osób niepełnosprawnych. *Problemy Polityki Społecznej. Studia i Dyskusje*, 2, 89–99.
- Wolińska, J. (2015). Percepcja społeczna, stereotyp niepełnosprawności – perspektywa aktora i obserwatora. *Annales UMCS, Sectio J, XXVIII*(1), 45–66.
- www.niepełnosprawni.gov.pl (9.09.2018).